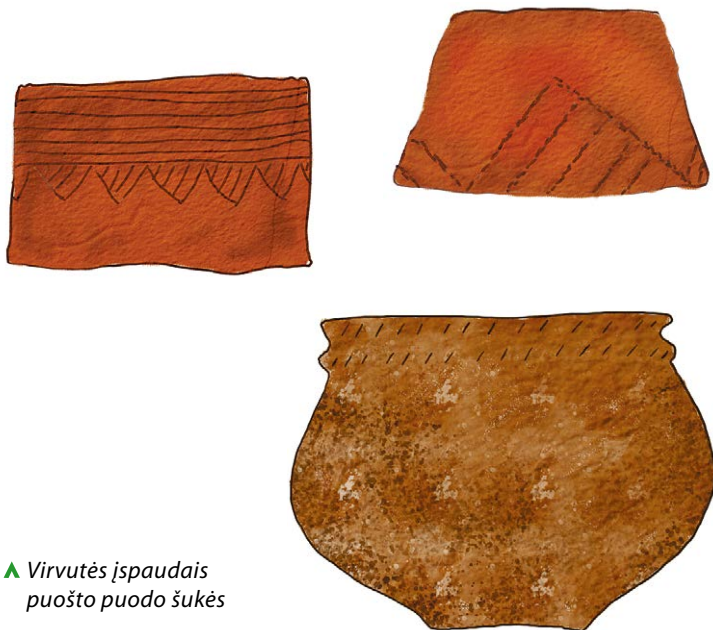

Kaip atsirado baltai?

Nuo Baltijos jūros iki Dniepro upės aukštupio archeologai aptinka daug panašių upių ir vietovardžių pavadinimų. Dėl to manoma, kad ten gyveno tos pačios kultūros žmonės. Kilo klausimas, kaip juos pavadinti, kokioms gentims priskirti. 1845 m. vokiečių kalbininkas profesorius Ferdinandas Neselmannas pasiūlė tas gentis vadinti baltais.

▲ Virvutės įspaudais puošto puodo šukės

Kada ir kaip atsirado baltai?

Teigiama, kad baltai atsirado maždaug 3 tūkst. pr. Kr. Į Baltijos šalių teritoriją 3–2 tūkst. pr. Kr. atsikėlė **virvelinės keramikos** kultūros žmonės, kurie buvo **indoeuropiečiai**. Jie susiliejo su vietiniais gyventojais. Susidarė Pamarių **kultūra**. Šios kultūros žmonės jau laikomi baltais. Vėliau ėmė formuotis atskiros baltų gentys.

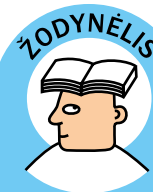

AR ŽINAI, KAD...

...prieš keletą tūkstančių metų baltų gyvenamos žemės siekė dabartinę Rusijos sostinę Maskvą. Vėliau baltų teritorija rytuose nuolat mažėjo, nes į ją skverbėsi slavų gentys.

Dėl ko atsirado skirtumų tarp genčių?

Senovėje kraštovaizdžio būta kitokio negu dabar. Visur dunksojo girios, plytėjo pelkės. Susisiekimas buvo labai sudėtingas, tad laikui bėgant atskiros žmonių grupės ėmė kalbėti skirtingomis kalbomis, sukūrė savitas tradicijas, papročius ir technologijas.

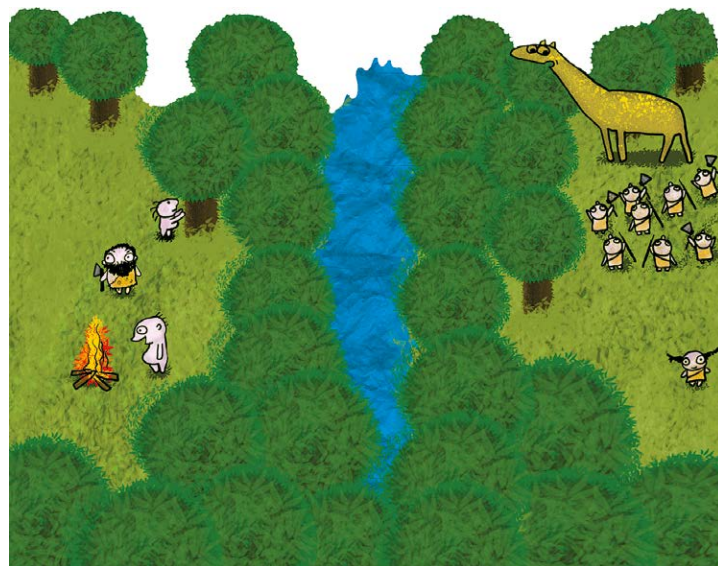
ŽODYNĖLIS

Indoeuropiečiai – gyvulių augintojų, klajoklių gentys, įsiveržusios į Europą. Jos atkeliavo nuo Juodosios jūros.

Kultūra – kokiai nors žmonių grupei būdingos savybės, panašus elgesys, pasaulėžiūra, įrankiai, papuošalai ir kt.

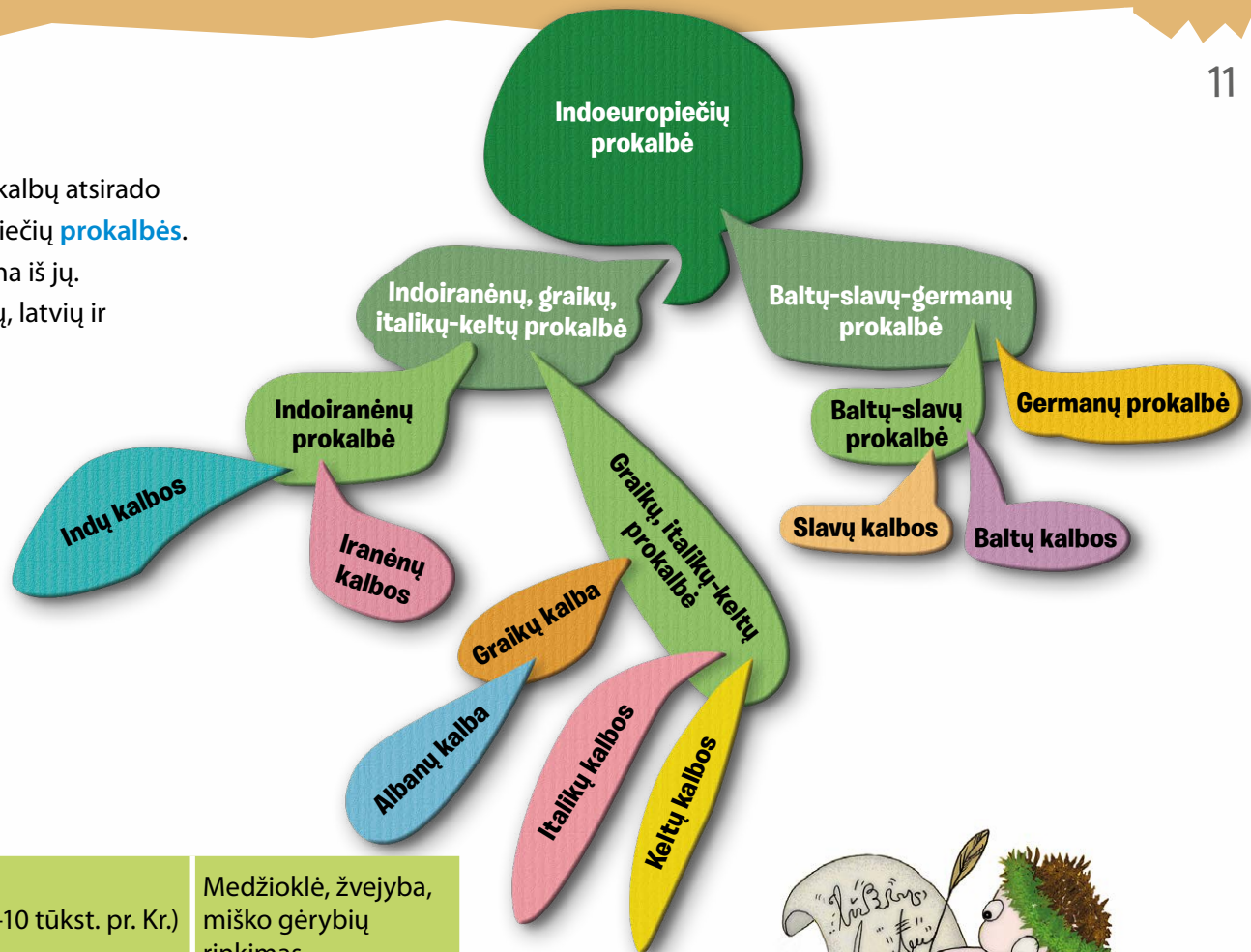
Prokalbė – kalba, iš kurios randasi kitos kalbos.

Virvelinė keramika – virvelių įspaudais puošti moliniai puodai.

Baltų kalbos

Daugelis Europos tautų kalbų atsirado iš labai senos indoeuropiečių **prokalbės**. Baltų prokalbė buvo viena iš jų. Iš jos išsirutuliojo lietuvių, latvių ir prūsų kalbos.

Priešistoriniai laikai

Senasis akmens amžius	(13–10 tūkst. pr. Kr.)	Medžioklė, žvejyba, miško gėrybių rinkimas
Vidurinis akmens amžius	(9–5 tūkst. pr. Kr.)	Medžioklė, žvejyba, miško gėrybių rinkimas
Naujasis akmens amžius	(5–2 tūkst. pr. Kr.)	Medžioklė, žvejyba, žemdirbystė
Bronzos amžius	(2–1 tūkst. pr. Kr.)	Žemdirbystė, gyvulininkystė
Geležies amžius	(500 m. pr. Kr. – 1236 m.)	Gyvulininkystė, žemdirbystė

Tacitas mini aisčius

Romėnų istorikas Tacitas 98 m. baltus ir jų kaimynus ugrofinus pavadino aisčių vardu. Tai pirmasis mūsų protėvių paminėjimas: „Dešiniajame savo krante Svebų jūra skalauja aisčių gentis <...>. Jie garbina dievų motiną. Kaip savo tikėjimo ženklą, nešioja šernų statulėles, kurios atstoja ginklus ir gina nuo visko, deivės garbintoją apsaugo net ir priešų maišaty <...>.“

Kartą lietuvių archeologo paklausė, ar išgyventų šiandienos žmogus, patekęs į 14 a. Kernavę? Archeologas atsakė, jog tikriausiai išgyventų, bet jaustųsi labai prastai. Visų pirma, dėl blusų ir blakių, kurios iškart užkluptų keliautoją laiku. Kokių dar kitokypių būtų tekę išgyventi?

▲ Bajorai

▲ Valstiečiai

Bajorai – visuomenės sluoksnis. Iki 15 a. pagrindinė bajorų užduotis ir pareiga buvo karioti.

Baudžiauninkas – kunigaikščio ar bajoro išnaudojamas valstietis.

Duoklė – tai, ką valstiečiai atiduodavo dvarui: savo užaugintus maisto produktus, pinigus.

Dvaras – didelis ūkis. Dvarą valdė bajoras arba kunigaikštis. Dvarui priklausė daug valstiečių sodybų. Valstiečiai nešdavo į dvarą duoklę, be užmokesčio dirbdavo jo žemes.

Putra – sriuba iš miltų ar kuopų.

ŽODYNĖLIS

Ūkio ypatybės

Iki 12 a. valstiečiai žemę dirbo bendrai. 13 a. radosi atskiras, savarankiškas valstiečio ūkis, vadinamasis alodas. Didžiausias iš visų ūkių buvo kunigaikščio **dvaras**. Valstiečiai jam mokėdavo **duoklę**, kitaip tariant, maitindavo ir rengdavo kunigaikštį. Nuo 14 a. vis daugiau valstiečių, valdovams įsakius, buvo paversti **baudžiauninkais**.

Kaip maitinosi to meto žmonės?

13–14 a. **bajorų** ir valstiečių stalas buvo panašus, tik bajorų gausesnis. Vyravo valgiai iš grūdų (duona, košės, blynai, **putros**), pieno, naminių gyvulių mėsos ir žuvų. Ant bajorų stalo būdavo ir žvėrienos, bet labiau vertinta naminių gyvulių mėsa, ypač jautiena. Vytautas ir Jogaila jau gardžiudavosi ir įvairiais vaisiais: obuoliais, kriaušėmis, vyšniomis, citrinomis, slyvomis, taip pat agurkais.

Drabužiai

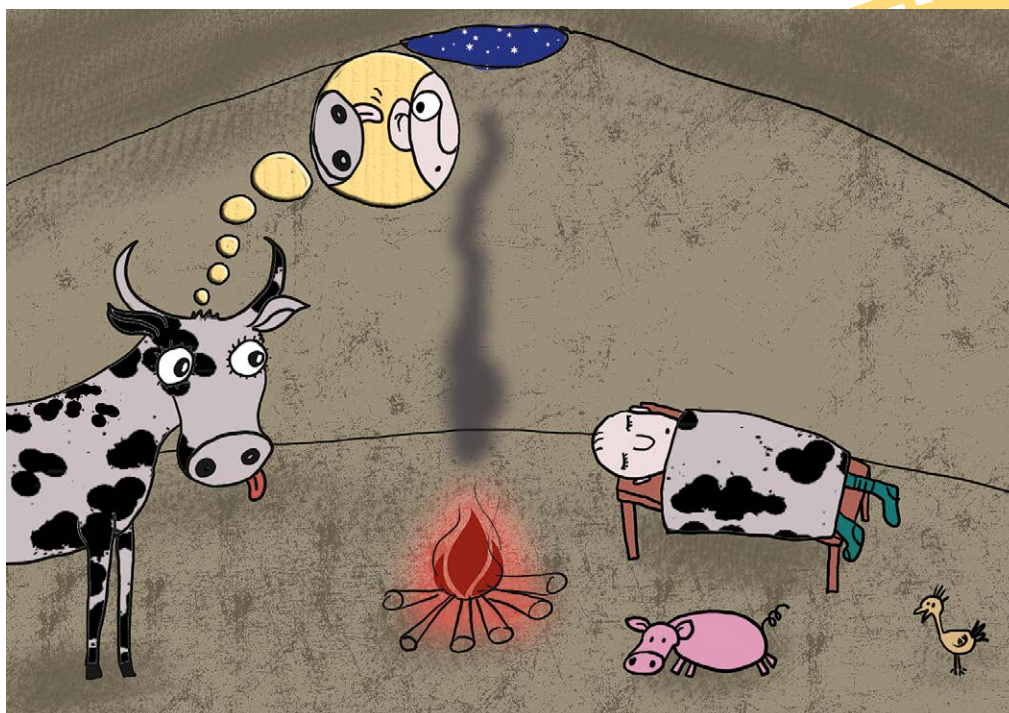
13–15 a. tiek valstiečiai, tiek bajorai vilkėjo drabužiais iš rankų darbo audinių. Skyrėsi tik audinių kokybė, papuošalai ir drabužių ilgis. Lietuvių vyrai vilkėjo marškinius, vilnones kelnes ir viršutinius drabužius ilgomis rankovėmis, moterys vilnonius sijonus, prijuostas, palaidines, suposi į dideles vilnones skaras. Didikai puošėsi spalvingais šilkiniais ir aksominiais apsiaustais.

Higienos ypatybės

To meto žmonės šiukšles versdavo į čia pat kieme iškastą duobę. Tualetą atstodavo ta pati ar greta iškasta duobė. Gali įsivaizduoti, kokie spiečiai mūsų sukdavosi aplink jas? Tačiau žmonės buvo gana švarūs, nes 13–14 a. labai mėgdavo praustis pirtyse.

▲ „Lietuvių pirklių gurguolė“, U. Richentalio kronika, 15 a.

Valstiečiai tada dažnai gyveno viename pastate su gyvuliais...

...kartais pastatydavo sienelę, kad greta gultų esančios karvės nelaižytų ausų...

...viduje kūrendavo laužą, todėl dūmai graužė akis...

...namuose būdavo šalta, nes stoge žiojėjo atvira anga dūmams išeiti. Krosnių ir kaminų tada neįrengdavo. Durys taip pat buvo nesandarrios, sienos praleido šaltį...

...miegodavo visi ant suolų, užsikloję kailiais...

Kuo svarbūs Lietuvai knygnešiai?

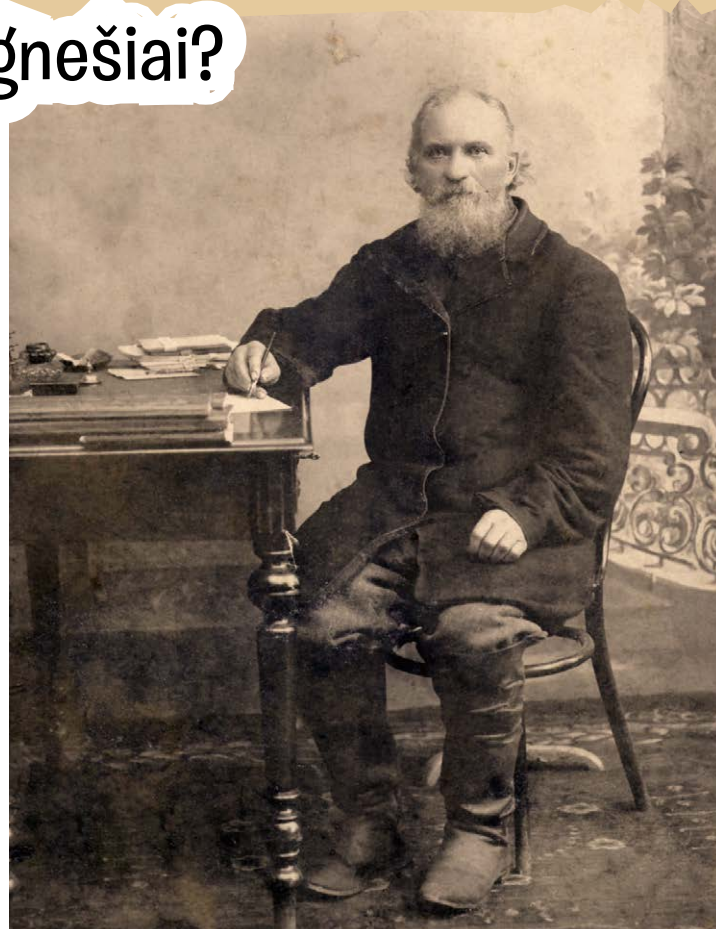
Po 1863 m. sukilimo (žr. p. 112–113), caro valdžia uždarė lietuviškas mokyklas ir uždraudė lietuvių spaudą lotyniškais rašmenimis. Rašyti ir spausdinti leista tik rusiškais rašmenimis. Taip siekta lietuvius atitolinti nuo lenkų ir surusinti. Tačiau atsirado drąsių vyrų ir moterų – knygnešių, kurie slapta ryšiuose atgabendavo į Lietuvą lietuviškos spaudos iš Mažosios Lietuvos ir Jungtinių Amerikos Valstijų, kur ji buvo spausdinama. Knygnešių veikla buvo pavojinga – pasienyje jų tykodavo **žandarai**.

➤ Knygnešys
Jurgis Bielinis,
20 a. pr.

Jurgis Bielinis

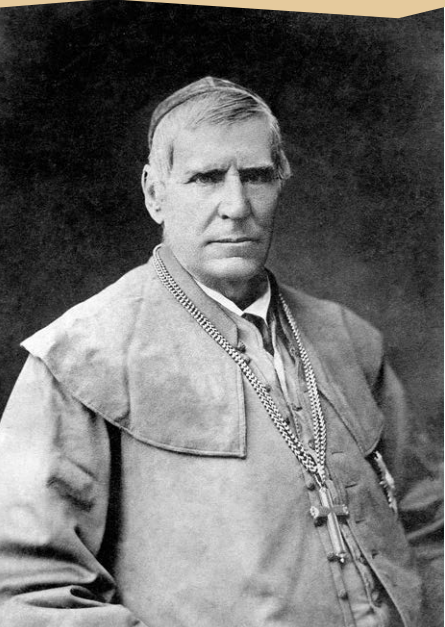
(1846–1918) – žymiausias Lietuvos knygnešys. Kartu su talkininkais pergabeno per sieną ir Lietuvoje išplatino beveik pusę visų Mažojoje Lietuvoje išspausdintų lietuviškų spaudinių! Jo šūkis buvo: „Nemirsiu, kol **maskoliai** iš Lietuvos neišeis.“ J. Bielinis mėgo vedžioti caro žandarus

už nosies, mėgo nuo jų išsisukinėti ir visaip apgaudinėti. Už J. Bielinio sugavimą caro valdžia paskyrė didelę premiją. Tačiau jis, anot J. Bielinio gero pažįstamo, „nelyginant kaip žvirblis, nusišėręs ir laukiantis plunksnų atželiant, slapstės po žolės...“ J. Bielinis mirė eidamas pėsčiomis į Vilnių, likus keletui dienų iki Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo (žr. p. 126–127).

Knygnešių veikla truko 40 metų (1864–1904) – tiek, kiek caro valdžia draudė lietuvišką spaudą.

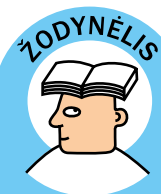
▲ Motiejus Valančius,
fotogr. V. Zatorskis,
19 a. 2 pusė

Motiejus Valančius

Pirmąją slaptą knygnešių organizaciją įsteigė Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius (1801–1875). Jis taip pat skatino lietuvių valstiečius nevartoti svaigųjų gėrimų, gyventi blaiviai. Valstiečių blaivinimo rezultatai buvo stulbinantys: degtinės gamyba Lietuvoje sumažėjo 8 kartus, buvo uždaryta dauguma **smuklių**.

➤ Lietuvė motina moko vaikėlį skaityti. Greta jos verpimo ratelis. Galbūt motina jį pastatė šalia dėl to, kad į namus staiga užėjus žandarams galėtų apsimesti verpianti.

➤ „Vargo mokykla“,
skulpt. P. Rimša,
19 a. pr.

Daraktorius – slaptos mokyklos mokytojas arba mokytoja. Caro valdžia daraktorius stengdavosi sugauti ir nubausti.

Maskoliai – taip buvo vadinami rusai (nuo žodžio „Maskva“).

Smuklė – užieigos namai su svaigiais gėrimais.

Žandarai – caro policija.

Daraktoriai

Lietuviškai mokyti buvo uždrausta, todėl tą tekdavo daryti slapta. Slaptų mokyklų mokytojai buvo vadinami **daraktoriais**. Jie mokydavo iš knygnešių atgabentų lietuviškų knygų. Daraktoriauti kartais pradėdavo net 8–10 metų vaikai, patys neseniai išmokę skaityti ir rašyti.

Slebizavimas

Daraktoriai mokydavo vaikus skaityti slebizuojant. Toks mokymo būdas buvo taikomas iki 19 a. pabaigos. Vaikas turėdavo išmokti ne atskiras raides „a“, „b“, „c“, „d“, bet skiemenis „a“, „bė“, „cė“, „dė“ ir t. t. Pavyzdžiui, žodį „mama“ mokydavosi perskaityti taip: „em-a-**ma**-em-a-**ma**, **mama**“, žodį „saulė“: „es-a-sa-u-**sau**-el-ė-**lė**, **saulė**“.

